

Chris P. Broerse (1902-1995)

Deel 2 - Ontwerp van de eerste Amstelveense heemparken

Hein Koningen

Door het gebruik van wilde planten bij de aanleg van park 'De Braak' maakte Broerse van de nood een deugd. Het leerde hem veel en bracht hem tot een eigen opvatting omtrent het gebruik van de wilde flora.

Nog weer later werd hieraan de natuurtechnische milieubouwmethode toegevoegd. Als een van de varianten van het Amstelveense spectrum.

De Amstelveense wijze van het toepassen van de wilde plant in de tuinkunst, in het openbaar groen, werd voor velen een inspiratiebron.

Broerse groeide uit tot een van de belangrijkste tuinarchitecten van Nederland in de periode na de Tweede Wereldoorlog.

"Tuinarchitectuur is een gebonden kunst. Het heeft heel sterk te maken met het bestaande materiaal, waaraan je weinig kunt veranderen. Maar als je de grote veelzijdigheid in de Schepping weet te gebruiken, krijg je een oneindig rijke verscheidenheid in je werk."

Inspiratie en ervaring

Eeuwenlang lag De Braak temidden van uitgestrekte natte weilanden in de kniebocht van de oude veendijk die nu Amsterdamseweg heet.

Het uitbreidingsplan van de gemeente Nieuwer-Amstel voorzag in het sparen van dit historisch landschapselement. Het zou onderdeel van een park worden. Aan Broerse was de opdracht dit te verwezenlijken. Hij zag er tegen op want het was geen geringe opgave, volkomen verschillend met wat hij tot dan toe had gedaan.

Hij kende de problemen die parkaanleg met exoten en cultuurgewassen op veengrond in de directe omgeving te zien gaven. Het Vondelpark (1864-1874) in Amsterdam en het door hem zelf geplande Wandelpark (1927) in Amstelveen waren voor hem wat dat betreft een goede leerschool.

"Hoewel voor De Braak - totale oppervlakte 3 ha, waarvan 1 ha water - in de aanvang werd gedacht aan een kunstmatig harmonische aanleg, moest daarvan worden afgezien omdat de oeverbegroeiing en de drijvende rietzodde zich daarbij niet of uiterst moeilijk zouden laten aansluiten. Vooral de oevers vormden een grote moeilijkheid ... totdat besloten werd tot een typische veenbeplanting."

Zijn besluit kwam voort uit een aantal gedachten en overwegingen. "De aard van de bodem welke mijn plantenkeus sterk beïnvloedde en de sfeer die om de plas zweefde, welke ik wel wilde versterken maar niet verstoren."

"Ik zag de oude knotwilgen in de omgeving van mijn ouderlijk huis en wist: die kant moet ik op."

Bovendien werd Broerse in die tijd sterk beziggehouden door de vraag, "waarom wij tuinarchitecten ons bij de keuze van onze beplantingen beperken tot het gebruiken van exoten en cultivars. Daarmee wordt toch eigenlijk voorbij gezien aan de schoonheid van de eigen flora en negeren we de waarde ervan voor onze parken en tuinen."

Dit alles werd sterk gevoed door ontwikkelingen die plaatsvonden in de samenleving en met name in het vakgebied van de tuin- en parkaanleg. Als onderdeel van de sterk opgekomen belangstelling voor de levende natuur en de veldbiologie was er veel aandacht voor natuurschoon en wilde, inheemse planten. Ook in wetenschappelijke kringen hield men zich ermee bezig. Naast een algemene interesse in het eigen van de Nederlandse natuur en landschappen was ook de eigen cultuur in een bredere aandacht gekomen. Als aanvulling op de heemschut-gedachte

ontstond het begrip heemkunde.

In de vele publikaties van Thijssse, Sipkes en anderen werd niet alleen aandacht gevestigd op wilde planten maar eveneens dat ze geschikt waren voor toepassing in tuinen. In het tijdschrift *De Levende Natuur* zijn hiervan vele voorbeelden te vinden. Een hoogtepunt hierin is nog altijd het artikel "Instructieve plantsoenen" van Thijssse (DLN 1941), waarin hij opriep in de steden plantsoenen met wilde inheemse planten aan te leggen.

In het vakgebied van de tuinarchitectuur waren met name vanuit Duitsland nieuwe opvattingen binnengekomen. Belangrijke inspiratiebronnen voor vakmensen waren het Duitse tijdschrift "Gartenschönheit" en de Duitse tuinarchitect Willy Lange (1864-1941). Hij hanteerde de begrippen fysiognomie en karakter, dat wil zeggen het uiterlijke van de plant zoals dat door de milieufactoren was bepaald. De natuurlijke plantengemeenschappen waren zijn voorbeeld. Zijn boek "Die Gartengestaltung der Neuzeit" (eerste druk 1907, Leipzig) waarin hij zijn theorie beschreef was ook in Nederlandse vakkringen zeer bekend.

De begaafde hortulanus A. J. van Laren (1874-1953) hield zich naast beplantingen op fyto geografische grondslag ook bezig met de wilde plant in de tuinkunst. Zowel in zijn boek "Decoratieve tuinbeplanting", het weekblad "Onze Tuinen" waarvan hij medeoprichter en redacteur was, als in "Natura" - het orgaan van de Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (de huidige KNNV) - schonk hij, en met hem ook anderen, aandacht aan de toepassing en het kweken van wilde planten in de tuinkunst.

Bij tuinarchitecten zien wij aandacht voor de wilde tuin of de natuurtuin, zoals bij Th. J. Dinn in een deel van zijn boek "De villatuin" (1927). Min of meer als vanzelf leidden deze ontwikkelingen tot het aanleggen van tuinen en parken met wilde, inheemse planten: Thijssse's Hof te Bloemendaal (1925), De Laarmantuin in de Hortus Botanicus in Haren (1930), De Landschappentuin "De Heimanshof" in het Zuiderpark in Den Haag (1933) en "De Heimanshof" in Vierhouten (1935).

Bovendien werd de aanleg van het Amsterdamse Bos voorbereid, waartoe

in 1929 door de gemeente Amsterdam de Bos-commissie werd ingesteld. In de subcommissie hiervan, voor bodemonderzoek, flora en fauna, hadden ondermeer Thijsse, van Laren en Tersteeg zitting. Zo tastte de subcommissie ondermeer de mogelijkheden af of Het Amsterdamse Bos aangelegd en beplant moest worden naar fytogeografische en/of plantensociologische uitgangspunten.

De Braak

Broerse was van de genoemde ontwikkelingen goed op de hoogte. Via contacten in het vak kende hij veel mensen. De vakwereld van de tuin-, park- en plantsoenenaanleg was klein en overzichtelijk. Al in 1909 was de Vereniging van Hoofden van gemeentelijke Beplantingen (VHB) opgericht. Broerse werd lid in 1928 maar op een foto van de VHB, bijeen te Breda in 1926, zien we de jonge Chris reeds als een van de aanwezigen. Hij leerde hen kennen "als gedrevenen in het vak en in alle opzichten daaraan verknocht". "Met groot respect zag ik tegen hen op. Het verkeer onder hen werd voor mij van grote betekenis." Door de inbreng van de leden was de vereniging "een 'pool' van ervaring en kennis geworden waaruit ze ieder voor zich naar behoefte konden putten." Het vakonderwijs was een facet waar velen actief bij betrokken waren. Zo was Broerse tijdens een van zijn studies te Amsterdam geëxamineerd door hortulanus A.J. v. Laren.

Park De Braak in aanleg, augustus 1941

foto: Historisch Archief Gem. Amstelveen

Voor zijn opdracht met De Braak had Broerse dan ook intensief studie gemaakt van de laatste ontwikkelingen in het vak en met name van dat materiaal wat hem zou kunnen helpen bij het oplossen van het probleem. Naast de opvattingen van Willy Lange had hij de dissertaties van Meijer Drees "Bosgemeenschappen in Oost-Nederland" en B. Polak "Een onderzoek naar de botanische samenstelling van het Hollandse veen" uitvoerig bestudeerd. Later deed hij hetzelfde met "Inleiding tot de plantensociologie" van Meltzer en Westhoff.

"Dit was aanleiding voor De Braak een zuiver inheemse beplanting te gebrui-

ken die gericht was op de aanwezige milieufactoren en derhalve ook een plantensociologische achtergrond zou hebben", " ... niet om deze wetenschap in de praktijk toe te passen, maar als richtinggevende gedachte bij het ontwerpen van beplantingen en dat mogelijk niet alleen op veengrond."

Hij heeft zich duidelijk laten inspireren door het boek van Willy Lange en putte daarnaast uit de jonge wetenschappelijke inzichten. Het knappe is hoe hij beide liet samenvloeien tot een praktisch zeer bruikbaar concept.

Zijn inspiratiebronnen waren voorts de natuurlijke en half-natuurlijke landschappen en de er in voorkomende wilde planten en vegetaties van Nederland zoals die in het eerste kwart van onze eeuw nog voorkwamen mét de oude, ermee verbonden agrarische activiteiten van de mens. Tevens "het bereiken van het doel dat in de compositie van het geschapene tot verheerlijking van den Schepper zijn hoogste vervulling vindt."

Aan het werk

Met voortvarendheid ging hij aan de slag. De oude plas zat vol bagger. In handkracht werd de ca. 10.000 m³ op de wal gezet en gebruikt voor de noodzakelijke ophogingen in de directe omgeving van de plas. De toegepaste werkwijzen en technieken - geëigend en inventief - waren in de traditionele parkaanleg weinig gebruikelijk.

Op snoeihout en bagger werden paden

Park De Braak- ongeveer dezelfde situatie - 40 jaar later: volgroeid elzenbos (Alnetum)

foto: Hein Koningen

door het water gefundeerd, rietzudden werden losgestoken waar het oeverland breed genoeg was en deze kraggen werden verwerkt op plekken waar een oeverachtige rietbegroeiing gewenst werd. Met behulp van takkenbossen en stammen werden oeverlijnen verlegd. Waardevolle oeverlandgedeelten werden gespaard. Plaatselijk werd het grondprofiel gekeerd: de ongeschikte bovensteek verdween onder de grondwaterlijn en het pure veen werd naar boven gehaald.

"In het ontwerp werden verwerkt het *Alnetum glutinosum typicum* overgaande naar successievelijk het *Alnetum glutinosum cardaminetosum*, het *Alnetum glutinosum typicum* - *Betuleto salicetum* en het *Querceto carpinetum stachytosum*."

Van het benodigde beplantingsmateriaal waren slechts bomen en struiken verkrijgbaar bij kwekers. Kruiden werden niet gekweekt, reden waarom daar in zelf moest worden voorzien.

Tot zijn verwondering bleek reeds één jaar na het planten dat de bezoekers een grote waardering hadden voor deze wijze van aanleg. Zelf was Broerse enigszins teleurgesteld omdat de min of meer sociologische opzet geen succes bleek te zijn. "Plantengemeenschappen laten zich niet imiteren, ze ontstaan door oorzaken die gedeeltelijk aan de menselijke controle ontsnappen. De aanwezige microflora waarvan we nog te weinig weten speelt daarbij een belangrijke rol. Een en ander was oorzaak dat sommige plantesoorten groei-moeilijkheden hadden en anderen zo agressief reageerden dat ze niet konden worden beteugeld en met veel moeite moesten worden verwijderd. Hierbij heb ik vooral het oog op de kruidachtige planten, met de houtige is het heel anders."

Broerse had dus al snel door dat wat hem voor ogen stond - namelijk een uitgewogen landschappelijke ruimte waarvan de plaatselijke sfeer zou worden versterkt en die een grote esthetische natuurlijkheid en harmonie zou ademen - niet kon worden bereikt met wetenschappelijke methoden.

Hier oordeelde de vooruitziende blik van de ervaren hovenier.

Maar hoe kon dat wel worden bereikt? De oplossing werd gevonden in de

Mauritsplantsoen, nat bloemrijk grasland tussen woningen. Zomeraspect met blauwe knoop.

foto: Hein Koningen

menselijke bemoeiing: ingrijpen middels een scala van gemoduleerde methodieken. Anders gezegd: door het plegen van onderhoud, zich bewegend tussen intensief en extensief, tussen kleinschalig en grootschalig, met de daarbijbehorende technieken - een reeks van wieden en snoeien tot en met maaien en kappen - al naar gelang de situatie vereiste.

Het Thijsssepark

Met dit gegeven als ervaringsfeit werd in 1940 aan het volgende park begonnen, het latere Jac. P. Thijsssepark. Gelegen op dezelfde grondsoort, veen, was de uitgangssituatie geheel anders: hier geen 'dwingend' historisch element maar nat weiland van slechte kwaliteit. Bij het ontwerpen ervan ging Broerse uit van een nieuwe gedachte. "Ook dit park werd alleen met inheemse planten beplant, ze werden echter niet sociologisch gegroepeerd, maar esthetisch. Uiteraard werd daarbij zeer veel aandacht geschonken aan hun milieu-eisen."

"Is er in de winter een mooier silhouet denkbaar dan dat van onze els? Wat is sierlijker dan de elegante berk en wat waardiger dan de eik? Welke heester bloeit rijker dan onze vogelkers en de krentebloom en welke troseert kloeker de barre zeewind dan de geurige meidoorn? Zouden zij die onze landwegen, onze hoeven en onze weiden eeuwenlang tot beschutting dienden, niet ge-

schikt zijn parken te beplanten? Waarom zouden we onze kruiden die zich van overlang in het gras van de slootkanten hebben verscholen, die in onze natuurreservaten aan onze bewondering worden onttrokken en die we in de bossen, velden en duinen alleen maar in onze vakantie kunnen zien, indien tenminste onze 'verbeterde cultuurmethoden' hun nog levensmogelijkheden overlaten, niet gebruiken om parken te planten met eigen karakter, met een eigen stem die door ieder te verstaan is en begrepen kan worden?"

"Door de steeds toegepaste onderbreking met een gesloten beplanting, kan elke open ruimte voor de wandelaar een nieuwe bekoring betekenen. De oeverlijnen van de vijvers, welke natuurlijk ook als groeiplaatsen voor oeverplanten een functie hebben, slingeren zich ongedwongen zowel door de gesloten als door de open ruimten. Het water spiegelt de bezoeker interessante plantenconcepties toe. De paden liggen in vloeiende lijnen door de beplanting, ze delen daardoor niet, maar verbinden veel meer."

"Hierdoor werd een zo geliefd park gevormd, dat ik bij latere ontwerpen deze gedachte trouw gebleven ben."

Het zou een succesformule blijken, die leidde tot openbare parken en plantsoenen van ongekende allure, schoonheid en harmonie.

Amstelveen trok binnen de vakwereld aandacht. Mede doordat Broerse over

zijn opvattingen, werk en ervaringen regelmatig artikelen schreef en lezingen gaf. Zo publiceerde hij in het vakblad "De Boomkwekerij" in 1946 de serie "Parkbeplanting in het veen".

Na de Tweede Wereldoorlog moest eerst de schade die was ontstaan aan gemeentelijke plantsoenen en boombeplantingen worden hersteld. Daarna werd in 1949 voortgegaan met de aanleg van het Thijssepark.

In 1950 werd in de nabijheid van De Braak en het Thijssepark een klein, geheel in de bebouwing gelegen parkje met wilde planten aangelegd: het Mauritsplantsoen, oppervlakte 0,6 ha. Het gegeven van drassig, arm veen werd nu benut als basis voor een nat, bloemrijk schraal grasland-karakter. Vormgeving en sfeer maken duidelijk: een andere nuancering van dezelfde gedachten en uitgangspunten. Nieuw was echter dat de wijze van aanleg vrijwel geheel was gericht op de milieu-eisen van de graslandplanten.

Walcheren

Ondertussen groeide Amstelveen verder, in de uitbreidingsplannen werd rijkelijk voorzien in groen. Bij het ontwerpen van deze plannen was Broerse nu vanaf het begin als landschapsarchitect betrokken. Het betekende dat het groen als zelfstandige discipline die invloed uitoefende die het op de uiteindelijke opzet en het uiterlijk van de woonwijken volgens Broerse moest hebben.

Bij het ontwerpen van de beplantingen in de bebouwing werkte hij veel met wilde planten; zowel inheemse houtige gewassen als kruiden paste hij toe. Op originele wijze liet hij cultuurgewassen en natuurgewassen in de woonwijken samengaan, elk karakter daar gebruikend waar dit volgens hem paste.

Een karakteristiek voorbeeld daarvan is de beplanting in de omgeving van de befaamde Kruiskerk (1949-1950 gebouwd), grootte 2,3 ha en geplant in 1950. Bezien we de plattegrond dan doet de gehele aanleg aan een buitenplaats denken. Het 'huis' - de Kruiskerk, van majestueuze architectuur - naar de straatzijde, met zichtas over de vijver van de Charlotte van Montpensierlaan, beplant met cultuurgewassen en een formeel karakter uitstralend. Aan beide zijkanten en naar achteren

boombeplantingen van eik en es met 'aansluitende' soorten in en rondom open ruimten, grasvelden, met een soms brinkachtige sfeer. Het achterterrein een bos - het stinzenbos - van eiken-laagbeuken- en eiken-essentyen waarin vele jaren lang een klein maar intiem openluchttheater lag. Het geheel is toegankelijk via voetpaden. De symmetrisch-landschappelijke stijl ademt een wonderlijk natuurlijke sfeer.

In de jaren 1946-1954 werkte Broerse tevens mee aan de herbeplanting van Walcheren, zijn geboorte-eiland, dat door de oorlogshandelingen meer dan een jaar over grote delen onder water stond. Op advies van Prof. J.T.P. Bijhouwer - de eerste hoogleraar landschapsarchitectuur aan de Landbouw Hogeschool te Wageningen - werd hij hiervoor gevraagd. Broerse wees het verzoek eerst af alvorens hij, op aanporing van het Amstelveense gemeentebestuur, instemde.

Hij leidde er het Landschapsarchitectonisch Bureau van de Stichting "Nieuw Walcheren". Men wilde met de herbeplanting het oude karakter van het eiland en het stads- en dorpschoon herstellen. Voor 300 projecten verzorgde Broerse de ontwerpen, vrijwel uitsluitend met inheemse houtige gewassen die daar voorheen door de boeren ook werden gebruikt voor beplantingen in het landschap. Ook pleitte hij voor het gebruik van wilde, inheemse kruiden en voor het oude, typisch sortiment van de Zeeuwse boerentuinen. Doordat geen wilde kruiden voorhanden waren en de benodigde vakkennis bij de onderhoudsmensen ontbrak is het daar niet van gekomen.

Aan de Hogere Opleiding voor Tuinarchitectuur te Boskoop vroeg hij ter assistentie een student-stagiaire: "Het moet wel een goede zijn!". Dit werd B.J. Galjaard, de man die hem later (1967) zou opvolgen als directeur van de Amstelveense plantsoendienst. Acht jaar lang had Broerse twee werkkringen, er kwam veel nachtwerk aan te pas.

Om de boeren voor te lichten over de voordelen van de beplanting - vooral als windkering - schreef hij het eenvoudige maar fraaie boekje "Behouden, beplant, beschut", zijn broers H.P. en C. verzorgden omslag en tekenin-

gen. Het is een gaaf voorbeeld van eenvoudige maar goede, gerichte voorlichting, inclusief de "Lijst van houtsoorten die geschikt zijn voor erf-, tuin- en bedrijfsbeplantingen op Walcheren".

Ondertussen was hij tevens actief op andere gebieden binnen het vak. Vanaf de oprichting (1.9.1945) tot januari 1968 was hij voorzitter van de Redactiecommissie van het vakblad "De Boomkwekerij" (het huidige "Groen") waarin hij vele artikelen publiceerde. Tot zijn beste behoort wel "De herbeplanting van Walcheren" (1945-1946). Vanaf januari 1946 tot 1969 heeft hij er zijn maandelijkse column "Onderweg".

Eveneens was hij jarenlang voorzitter van de Bond van Nederlandse Tuinarchitecten BNT.

Zijn talenten waren ook elders opgevallen en een nieuwe eervolle opdracht wachtte hem: het voorzitterschap van de coördinatiecommissie van de "Floriade", de beroemde internationale tuinbouwtentoonstelling.

In 1960 was deze voor de eerste maal in Rotterdam. Broerse verzorgde het onderdeel "Bos en veld", een klein heempark waarvoor de planten gekweekt werden in Amstelveen. Afwerking van de aanleg, het beplanten en het onderhoud werd door personeel van zijn eigen plantsoendienst uitgevoerd. Na de Floriade werd het heempark overgedragen aan de gemeente Rotterdam. □

In het zomernummer van Oase zal het derde en laatste deel van deze artikelenserie over leven en werk van C.P. Broerse verschijnen. Hierin zal Hein Koningen schrijven over de groeiende invloed van Broerse, ook in het buitenland. De uitermate belangrijke rol die J. Landwehr gespeeld heeft voor de kwaliteit van het Amstelveense heemgroen zal in het derde deel van deze serie ook aan de orde komen.

Hein Koningen is verantwoordelijk voor het beheer van het heemgroen in de gemeente Amstelveen.

Adres:
Jan Benninghstraat 52
1181 SE Amstelveen
Tel. 020-6419655 (werk)
